

**The Role of Urban Space Signs in Promoting Place Attachment
Case Study: Zanjan Neighborhoods**

Narges Karimi¹, Farah Habib^{2*}, Iraj Etesam³.

1- PhD Student in Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

2- Professor of Urban Planning, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

3- Professor of Architecture, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

Received: 25 March 2021

Accepted: 27 July 2021

Extended abstract

Introduction

The city as a human living environment must have the ability to create a perception of spatial identity, a sense of belonging and a perception of beauty, which are closely related to each other. In the meantime, buildings, cultural spaces, social arenas and in general, any element that is desirable and provides a suitable platform for the formation of collective events can be an urban symbol. Cultural and identity buildings, markets, nodes, hangouts, historical spaces play the role of urban landmarks and with the help of forming an accurate and clear mental image of the city, they shape the physical identity of the urban space. As a result, they are effective in promoting a place attachment. Today, the signs in urban spaces have faded, and this issue has become an introduction to weakening place attachment in urban neighborhoods, and further strongly affects the meaning of urban spaces. Zanjan city is one of the cities with a long history and identity and signs of urban indicators have undergone social changes during different periods, and now the physical space of the city is such that the indicators and signs of identity can be clearly found in the neighborhoods of the city. Therefore, in this study, the aim is to investigate the effect of urban signs on place attachment. In this regard, six neighborhoods of Zanjan have been studied and compared as examples of this study.

Methodology

The present research is applied and descriptive-analytical research in terms of purpose and method, respectively. Data collection was done by documentary-library method and field method. In total, 300 questionnaires were prepared in these six neighborhoods, which 50 questionnaires were distributed equally in each neighborhood. To check the (formal) validity of the questionnaire, the opinions of university professors, experts and relevant specialists have been used, and also to check its reliability, pretest has been used. In this way, 30 questionnaires were distributed and completed outside the study area and the Cronbach's alpha coefficient calculated for different parts of the questionnaire, was higher than 0.7 which show the reliability of the instrument. A completely randomized questionnaire was used to distribute the questionnaire in the study area. SPSS software, Pearson correlation coefficient and linear regression tests were exerted to analyze the collected data in accordance with the research questions.

---

* .Corresponding Author (Email: Frh_habib@srbiau.ac.ir)

Copyright © 2021 Journal of Sustainable City. This is an open-access article distributed under the terms of the Creative Commons Attribution- noncommercial 4.0 International License which permits copy and redistribute the material just in noncommercial usages provided the original work is properly cited.

Results and discussion

According to the results, the place attachment of the six neighborhoods is as follows:

The place attachment of the residents in Sabzeh Maidan neighborhood 70%, Saadi neighborhood 52%, Black Alley neighborhood 64%, Ansarieh neighborhood 64%, Golshahr neighborhood 48% and Karmandan neighborhood 62%.

Correlation coefficient test also shows a significant and high intensity linear relationship. From the results of linear regression, it is clear that the value of the determined coefficient is equal to 0.511, which indicates the ability of the independent variable to explain the variance of the dependent variable. That is, the independent variable explains 51% of the dependent changes, and the rest of these changes, known as the error quantity squares, are influenced by non-model variables. Also, the value of Watson's camera is equal to 1.45, which indicates that the remains are independent of each other.

Conclusions

Findings show that people with a high place attachment have many signs in their mind maps of the neighborhood. These people refer to symptoms that are physical and functional and belong to both physical and functional forms. Most of these people are located in historically and middle-aged neighborhoods where there are more signs. In the second level, people with average place attachment are in the middle and historical neighborhoods. These people also had the most signs in their cognitive maps that were of physical and activity type. They also belonged to a physical and active species. Finally, last level show people with a low place attachment were mostly living in new neighborhoods, where they indicated fewer signs in their mind maps, and these signs were mostly purely physical or purely functional.

Findings show that there is a direct relationship between the signs of urban spaces and the place attachment with 0.623% and with a strong and significant intensity. This means that with the increase in the number of urban space signs in the studied areas, the place attachment also increases among the residents. And with the expansion of this, more suitable conditions and context are provided to promote the place attachment in the neighborhoods. In general, we can point to the effect of the independent variable on the dependent variable of approval and a significant relationship between them.

Keywords: Place Attachment, Signs of Urban Spaces, Neighborhoods of Zanjan.

فصلنامه شهر پایدار، دوره ۴، شماره ۲، تابستان ۱۴۰۰

صص. ۷۲-۵۷

<http://dor.net/dor/20.1001.1.24766631.1400.4.2.6.0>

نقش نشانه‌های فضاهای شهری در ارتقاء حس تعلق به مکان مطالعه موردی: محلات شهر زنجان*

نرگس کریمی - دانشجوی دکتری شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

فرح حبیب^۱ - استاد شهرسازی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

ایرج اعتصام - استاد معماری، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۵/۰۵

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۱/۰۵

چکیده

حس تعلق به مکان به‌عنوان عامل ارتقاء دهنده تعامل و ارتباط میان فرد با محیط، رفاه ذهنی فرد و یکی از عناصر کلیدی توسعه پایدار محلی در فضاهای شهری است؛ لذا شناخت حس تعلق و عوامل مؤثر بر آن و راه‌های ارتقای آن یکی از موضوعاتی است که می‌تواند به ارتقای شرایط زیستی و محیط کالبدی منجر شود. از میان عوامل متعددی که بر حس تعلق افراد مؤثر است، نقش انگیزی و میزان خوانایی محیطی از طریق نشانه‌های فضاهای شهری است. در این خصوص شکل‌گیری نقشه ذهنی ساکنین محلات برگرفته از نشانه‌ها و عناصر نمادین اهمیت ویژه‌ای دارد. در این مطالعه ضمن تحقیق در خصوص عوامل مؤثر بر شکل‌گیری نقشه‌های شناختی و افزایش نقش انگیزی نشانه‌های شهری بر نحوه اثر بر حس تعلق ساکنین پرداخته شده است. به این منظور شش محله از شهر زنجان (به نام‌های سبزه‌میدان، سعدی، کوچه مشکی، انصاریه، کارمندان و گل شهر) که در سه بافت تاریخی، میانی و جدید هستند، برای مطالعه انتخاب شده‌اند. تعداد ۳۰۰ پرسشنامه برای سنجش حس تعلق افراد استفاده شده و به دو روش میدانی و تحلیل نرم‌افزاری مطالعه صورت پذیرفته است. علاوه بر تهیه پرسشنامه، نقشه‌های ذهنی پرسش‌شوندگان نیز از طریق ترسیم و تحلیل آن‌ها استخراج شده است. نتایج حاصل از مطالعه نشان می‌دهد که میان حس تعلق ساکنین و نقشه شناختی شکل‌گرفته در ذهن ساکنین و تعداد نشانه‌های اشاره‌شده در هر یک از نقشه‌ها رابطه‌ای مستقیم و معنادار برقرار است. به‌عبارت‌دیگر با افزایش میزان حس تعلق در مکان نقشه‌های شناختی ساکنین نیز تقویت و ارجاعات ذهنی بیشتری به نشانه‌های محیط می‌گردد. همچنین مطالعات نشان داد ساکنین محلاتی که در بافت‌های تاریخی و میانی هستند به دلیل تعدد نشانه‌های نمادین و معنایی درگذر زمان نسبت به محلات جدید از حس تعلق بالاتری برخوردارند. همچنین نتایج حاصل از آزمون‌های استنباطی نشان داد که نشانه‌های شهری به میزان ۰/۶۲۳ بر حس تعلق افراد تأثیر مستقیم و معناداری دارد.

واژگان کلیدی: حس تعلق، نشانه‌های فضاهای شهری، محلات شهر زنجان.

* این مقاله برگرفته از رساله دکتری سرکار خانم نرگس کریمی در رشته شهرسازی به راهنمایی نویسنده دوم و مشاوره نویسنده سوم در دانشکده هنر و معماری دانشگاه آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات تهران می‌باشد.

Email: Frh_habib@srbiau.ac.ir

۱. نویسنده مسئول

مقدمه

شهر به عنوان محیط زندگی انسان باید قابلیت ایجاد ادراک هویت فضایی، احساس تعلق و ادراک زیبایی را، که ارتباطی تنگاتنگ با یکدیگر دارند، دارا باشد. به گونه‌ای که ایجاد آرامش، امنیت و لذت را در آنان موجب گردد (عامری سیاهویی و همکاران، ۱۳۹۶: ۱). در واقع بدون احساس هویت از طریق نشانه‌های شاخص در فضاهای شهری نمی‌توان به آن دل‌بستگی و تعلق خاطر پیدا کرد (احمدیه، ۱۳۸۵: ۸۹). نشانه‌های شهری عناصری و اجزایی از محیط شهری‌اند که به عنوان نقاط کلیدی در این محیط‌ها موجب به یادماندن و قابل تشخیص بودن شهرها و بخش‌های گوناگون آن‌ها می‌شوند (موسوی، ۱۳۹۷: ۲). این نشانه‌ها در هر نوعی که باشند در واقع توانسته‌اند ارتباطی صریح و عمیق با مخاطب برقرار نموده و بخشی از هویت کالبد شهر را تشکیل دهند و همچنین شناخت ذهنی شهروندان از شهر را سازمان دهند (ترکاشوند و مجیدی، ۱۳۹۲: ۱۲). بناها، فضاهای فرهنگی، عرصه‌های اجتماعی و در حالت کلی، هر عنصری که به طرز مطلوبی شاخص باشد و بستر مناسبی را برای شکل‌گیری رویدادهای جمعی فراهم آورد می‌تواند یک نشانه □ شهری باشد (ترکاشوند و مجیدی، ۱۳۹۲: ۶). بناهای فرهنگی و هویتی، بازارها، گره‌ها، پاتوق‌ها، فضاهای تاریخی نقش نشانه‌های شهری دارند و با کمکی که در شکل‌گیری تصویر ذهنی دقیق و روشنی از شهر دارند موجب شکل بخشی به هویت کالبدی فضای شهری می‌شوند و در نتیجه بر ارتقاء حس تعلق به مکان نیز مؤثر می‌باشند. امروزه این بناها جای خود را به ساختمان‌های غیرعمومی بلندمرتبه‌ای داده‌اند. و بسیاری از فضاهای شهری به واسطه از دست دادن الگوهای نشانه‌ای در ابعاد فضایی، معنایی و رویدادی اجتماعی خاطره‌انگیز نیستند (حسینی میانرودی، ۱۳۹۸: ۲۴۲) امروزه نشانه‌ها در فضاهای شهری کمرنگ شده‌اند و این موضوع مقدمه‌ای بر تضعیف حس تعلق به مکان در محلات شهرها شده‌اند و در ادامه معنامندی فضاهای شهری را به شدت تحت تأثیر قرار می‌دهد. این امر سبب شده است شهر و شهرسازی معاصر با چالش‌های تازه‌ای مانند کمرنگ شدن هویت و حس تعلق به مکان مواجه شود (دانشپور و صفار سبزواری، ۱۳۹۷: ۱۲۶). این در حالی است که یکی از پایه‌های اصلی توجه به پایداری سکونت در فضاهای شهری، حس تعلق به محل زیست و فعالیت خود در فضاهای شهری است. این حس، عاملی است که موجب تبدیل یک فضا به مکانی با خصوصیات حسی و رفتاری ویژه برای افراد خاص می‌شود. حس مکان و تعلق مکانی علاوه بر اینکه موجب احساس راحتی از یک محیط می‌گردد، باعث دستیابی به هویت برای افراد می‌شود (مشکینی و همکاران، ۱۳۹۳: ۴۲). در شرایط حاضر، در بهترین حالت، بناهای احداثی در بافت موجود تنها پاسخگوی نیاز به سرپناه کاربران می‌باشد و توجهی به نیازهای روان‌شناختی آن‌ها نشده است (عنانپاد و همکاران، ۱۳۹۸: ۷۴). فقدان حس مکان در توسعه شهری به ویژه در فضاهای جدید شهرها و به تبع آن، عدم احساس تعلق به آن‌ها از مشکلات پنهانی است که در درازمدت احساس بی‌ریزگی را در ساکنان این محیط‌ها دامن می‌زند و رابطه انسان‌ها را با یکدیگر و با محیط زندگی‌شان به بی‌تفاوتی می‌کشانند (دانش‌پایه و حبیب، ۱۳۹۶: ۱۸). این در حالی است که از دیدگاه برنامه‌ریزی شهری، فضای شهر به عنوان محیط زیست انسانی باید بتواند شرایط و بسترهای لازم را برای تعاملات دوسویه (تعاملات اجتماعی - فرهنگی انسان با انسان و محیط) و درک بهتر محیط فراهم نماید و این ممکن نمی‌گردد، مگر آنکه انسان نسبت به محیط احساس تعلق خاطر نماید. در واقع بدون احساس تعلق به مکان نمی‌توان به احساس زیبایی و لذت زیبایی‌شناختی دست یافت (ولدیگی و حبیبیان، ۱۳۹۴: ۴۵-۴۴). از آنجاکه نشانه‌های شاخص شهری از مهم‌ترین عوامل هویت شهری هستند کاهش آن‌ها می‌تواند تهدیدی جدی هم برای هویت شهرها و هم برای حس تعلق ساکنین به محلات به شمار آید. بنابراین، تقویت و پررنگ‌تر کردن نشانه‌های موجود، در کنار راه‌کارهای مناسب دیگر، می‌تواند خوانایی شهرها را تقویت نموده و موجبات تداوم هویت شهری (ترکاشوند و مجیدی، ۱۳۹۸: ۶) و ارتقاء حس تعلق را در آن‌ها فراهم آورد. حس تعلق به مکان مفهومی چندبعدی است که محققین رشته‌های مختلف (جامعه‌شناسی، روانشناسی محیطی و طراحان محیطی) جنبه‌های گوناگون این

مفهوم را مورد ارزیابی قرار داده‌اند (Trentelman, 2009: 194; Windsong, 2010: 207). از مهم‌ترین ویژگی‌های که بر حیات جمعی و روابط اجتماعی تأثیر می‌گذارد، تعلق به مکان خاصی است (ضیابخش، ۱۳۹۹: ۲). بعضی از محققان وجود حس تعلق به مکان را از چندین جهت مثبت ارزیابی کرده‌اند. اول آنکه حس تعلق به مکان باعث برآورده شدن بسیاری از نیازهای روحی انسان مانند (داشتن احساس امنیت، آزادی، حریم، آسایش روانی و فیزیولوژیکی) می‌گردد (Scannell & Gifford, 2017: 122) و از سوی دیگر باعث ارتقاء الگوهای رفتاری افراد شده (Vaske & Kobrin, 2001: 16) و با ایجاد احساس مسئولیت‌پذیری افراد را وادار به حل مسائل و بحران‌های مکان و فضای کالبدی می‌نماید (Comstock et al, 2010: 4). ساختار شهرهای امروزی و به‌نوعی بافت جدید شهری، با مشخصه‌هایی نظیر گسسته شدن مفهوم محلات، پیدایش فضاهای جدید شهری با معماری بیگانه با فرهنگ بومی (یزدانی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۰)، حاکمیت نظم خشک مقیدی به‌جای تنوع اجتماعی (دانشپور و شیر، ۱۳۹۴: ۱۹-۱۸)، بحران هویت، فقدان پویایی و رابطه □ احساسی و عاطفی میان ساکنان (محمدمدادی و همکاران، ۱۳۹۸: ۱۷۴)، شناخته می‌شوند.

شهر زنجان یکی از شهرهای با قدمت طولانی و هویت و نشانه‌های شاخص شهری طی دوره‌های مختلف دستخوش تغییرات اجتماعی، کالبدی شده است و در حال حاضر فضای کالبدی و فیزیکی شهر به‌گونه‌ای است که به‌وضوح می‌توان شاخص‌ها و نشانه‌های هویتی را در بافت محلات شهر یافت. لذا در این پژوهش هدف آن است که تأثیر نشانه‌های شهری بر حس تعلق به مکان بررسی شود. در این راستا شش محله از شهر زنجان به‌عنوان نمونه‌های مورد مطالعه این پژوهش مورد بررسی و مقایسه قرار گرفته است. با توجه به اهمیت حس تعلق به مکان در پایدار محلات مختلف شهری، سؤال‌های اساسی که محققان در پژوهش حاضر به دنبال بررسی آن هستند عبارت‌اند از: وضعیت حس تعلق به مکان در میان ساکنان محلات (منتخب) شهر زنجان به چه صورتی است؟ نقش نشانه‌های شهری بر حس تعلق به مکان در بین ساکنان به چه میزان است؟

یان^۱ (۲۰۱۹) در پژوهشی به بررسی نقش نشانه‌های شهری در برند تجاری شهر سئول به‌عنوان یک شهر جهانی پرداخته است این مقاله استدلال می‌کند که اگرچه نشانه‌های معاصر شهری در شهر سئول امکان تبدیل شدن به مناظر تجاری را دارند، اما همه آن‌ها در تبدیل شدن به یک نسخه ساده یا یک مد موقتی کوتاه نمی‌مانند. بلکه شرایط بازتولید هر نقطه عطف عمیقاً وجود دارد و شکاف بین آرمان و واقعیت نتایج متفاوتی را به همراه دارد. آلکان^۲ (۲۰۱۶) در پژوهشی تحت عنوان نشانه‌ها در فضاهای شهری شهر قونیه در ترکیه را مورد بررسی قرار داده است. و به این نتیجه رسیده است که نشانه‌های فضاهای شهری به‌عنوان نشانه‌های مرجعی برای شهروندان هستند که جهت‌یابی را در یک محیط ناآشنا آشنا می‌کنند. با تجزیه و تحلیل یافته‌های حاصل از مصاحبه شش نوع مختلف از نشانه‌های شهری به‌دست آمده است. منظره - میدان، ساختمان‌های بلندمرتبه - آسمان‌خراش‌ها، حافظه شخصی - ادراک شخصی، الگوی گردش، نشانه‌های تاریخی در شهر. دوبران و احمدی (۱۳۹۹) در پژوهشی به بررسی تولید فضاهای پیاده راهی و پایداری هویت و حس مکانی شهروندان در پیاده راه خیابان امام شهر زنجان به مطالعه پرداخته‌اند و به این نتیجه رسیده‌اند که سطح شاخص‌های ایجادکننده هویت و حس تعلق مکانی در پیاده راه شهر زنجان از حد استاندارد بالا بوده و نزدیک به حد مطلوب می‌باشد. همچنین شاخص‌های هویت و حس تعلق مکانی با همدیگر همبستگی با جهت مثبت و متوسط داشته و به‌طور پیوسته با همدیگر عملکرد یافته‌اند. میزان اثر هر کدام از شاخص‌ها در ضریب رگرسیون استاندارد نشده مشابه ولی در ضریب تعیین استاندارد شده (مستقیم و خالص) متفاوت از هم می‌باشند. اثر شاخص‌های مورد بررسی بر هویت و حس تعلق مکانی منجر به تعدد میزان و زمان حضور در فضای پیاده راه شده و مراودات اجتماعی را توسعه

1 . Yun Jieheerah

2 . Alkan Bala

داده است. حبیبی و همکاران (۱۳۹۷) در پژوهشی به تبیین حس تعلق به مکان و هویت در فضاهای شهری با تأکید بر بازارهای سنتی پرداخته‌اند. که حس تعلق به مکان که عامل مهم در شکل‌گیری پایه‌های ارتباطی استفاده‌کنندگان و محیط می‌باشد، نهایتاً منجر به ایجاد محیط‌های باکیفیت می‌گردد. در این بین عواملی نظیر: عوامل کالبدی، کارکردی، اجتماعی و ادراکی که خود دارای ریز معیارهایی نیز هستند، مهم‌ترین مؤلفه‌های شکل‌دهنده حس تعلق به مکان می‌باشد. موسوی و شکور (۱۳۹۷) در پژوهش خود تحت عنوان بررسی و نقش نشانه‌های شهری با تأکید بر شناسایی هویت فضا (مطالعه موردی: بلوار شهید چمران شیراز)، پرداخته‌اند. نتایج نشان داده است که نشانه‌های شهری از مهم‌ترین عناصر یاری‌رسان در امر خوانش شهر و از عناصر مهم هویت بخشی در جامعه است. بیشترین تأثیر را ضریب همبستگی شهروندان با فضای شهری مربوط به جنبه‌های کارکردی و کمترین تأثیر را مواجهه و خوانش دارد، بنابراین با استفاده از نماد و نشانه‌ها می‌توان به تقویت خوانایی و هویت بلوار چمران شیراز کمک خواهد نمود. نصر (۱۳۹۶) در پژوهشی به بررسی جایگاه نشانه‌های شهری در واکاوی مؤلفه‌های هویت و فرهنگ در سیمای شهر ایرانی پرداخته است. نتایج حاصل حاکی از ضرورت توجه به نشانه‌شناسی شهری برای بازنمایی مؤلفه‌های هویت فرهنگی در شهرها است که در ارتقاء کالبدی - فضایی ارزش‌های شهری بسیار قابل توجه می‌باشد. سجاد زاده و وحدت (۱۳۹۵) در پژوهشی تحت عنوان نقش منظر فضاهای شهری در میزان حس تعلق به مکان از دیدگاه شهروندان (نمونه موردی: میدان‌های شهری همدان) ابعاد حس تعلق منظر شهری را در سه مؤلفه انسانی، معنایی - ادراکی، کالبدی - فیزیکی و ۲۱ شاخص طبقه‌بندی و ارائه نمود. به این نتیجه رسیدند که از بین این مؤلفه‌ها و عوامل تحقیق، شاخص‌های بافت و تزئینات، نمادها و نشانه‌ها، رویدادهای جمعی و فردی در میدان امام خمینی، شاخص‌های پوشش سبز و طبیعی، هویت، ارزش‌های فرهنگی و تاریخی در میدان باباطاهر، شاخص‌های رنگ و فرم عناصر، نمادها و نشانه‌ها، ارزش‌های فرهنگی - تاریخی در میدان بوعلی سینا و شاخص‌های پوشش‌های سبز و طبیعی، یادمان‌های تاریخی، تعاملات اجتماعی در میدان شیر سنگی بیشترین بار مؤثر را در میزان حس تعلق مکان نسبت به میدان‌های مورد مطالعه داشته‌اند.

مطالعه و بررسی‌ها در رابطه با پیشینه تحقیق نشان داده که تاکنون در رابطه با نقش نشانه‌های شهری در رابطه با هویت، فرهنگ، خاطرات جمعی و ... بیشتر مطالعات صورت گرفته است. در این پژوهش از میان عوامل معرفی شده در حس تعلق به مکان به موضوع ادراک و نشانه پرداخته شده است. باید در نظر داشت که حس تعلق در محیط‌ها با عملکردها و مقیاس‌های مختلف قابل بررسی و مطالعه است. یکی از محیط‌هایی که در سطح یک شهر به مطالعه حس تعلق در آن پرداخته می‌شود «محله» است. یک محله از یک شهر با توجه به ابعاد قابل لمس و سطح روابط اجتماعی و احساسات مشترک میان ساکنین، بستری مناسب برای شکل‌گیری احساس تعلق و مطالعه آن است. از بررسی مطالعات صورت گرفته مشخص گردید که تاکنون در رابطه با نقش نشانه‌های شهری در بحث برند سازی شهری، ارتقاء تجاری، هویت و فرهنگ، سرمایه اجتماعی مطالعاتی صورت گرفته و تاکنون در رابطه با نشانه‌های شهری و ارتباط آن‌ها با حس تعلق مطالعه جامعی وجود ندارد. این مطالعه نیز با این هدف محلات (شش محله منتخب) شهر زنجان را مورد بررسی قرار داده است.

مبانی نظری

شهر ساختاری است که دلالت‌کننده‌ها را به کار می‌گیرد و این توجه خاص به چگونگی کاربرد دلالت‌کننده‌هاست، که علم نشانه‌شناسی شهر را پی‌ریزی می‌کند (ماجدی و زرآبادی، ۱۳۸۹: ۴۹). توجه به این نکته ضروری است که نمادها و نشانه‌ها وسیله‌های بالقوه برای رساندن معناست (مدنی پور، ۱۳۷۹: ۱۰۲). نشانه‌شناسی مطالعه پدیده‌ها بر پایه روابط دلالتی است که به آفرینش و تولید معنا می‌پردازد (حسینی میانرودی و همکاران، ۱۳۹۸: ۲۴۴). تأثیر نشانه در سیمای شهر

علاوه بر هویت، تنوع است که آن را از بی‌حالتی و یکنواختی که پسندیده طبع آدمی نیست درمی‌آورد. بنابراین استفاده از نشانه اهمیت دارد زیرا دریافت حقیقت و معنای واقعی اغلب در قالبی غیر از قالب نشانه و رمز به‌درستی ادا نمی‌شود، در شهرسازی این مرزوبوم به کرات نشانه‌ها و نمودهایی از کاربرد رمزین اشیا و اشکال برخوردار می‌کنیم که علاوه بر ایفای نقش ظاهری خود چه در قالب تزئینات، هندسه، فرم و غیره مخاطب خود را با لایه‌های مختلفی از معنا و حقیقتی که در ورای ذهن طراح خود است آشنا می‌کند، نشانه‌ها چیزهایی هستند که برای انسان معنادارند (Sojoudi, 2014: 72). به‌کارگیری نشانه‌شناسی به‌مثابه ابزاری برای تحلیل و ارزیابی هویت، استعاره‌ها و دلالت‌های تصریحی و تلویحی در ساختار شهر، نمودی از کاربرد نشانه‌شناسی شهری است (ماجدی و زرآبادی، ۱۳۸۹: ۴۹). درک نشانه‌ها به‌طور کاملاً ناخودآگاه از طریق ارتباط دادن با نظام‌های از هنجارها و قراردادهای اجتماعی بر حس تعلق به مکان اثرگذار است. حس مکان موجب ایجاد حس رضایتمندی در استفاده‌کننده شده و با یادآوری فرهنگ یا تاریخ یک اجتماع و یا تجارب ذهنی گذشته فرد، بر مفهوم هویت تأکید کرده و کیفیات فضای ساخته‌شده را برای مخاطب ارتقاء می‌بخشد (رضویان و همکاران، ۱۳۹۳: ۹۱). تعلق مکان به‌عنوان پیوندی مؤثر که مردم با قرارگاه‌های مکانی برقرار می‌کنند تعریف می‌شود، جایی که آن‌ها تمایل به ماندن دارند و جایی که آن‌ها احساس راحتی و امنیت دارند (حبیبی و همکاران، ۱۳۹۶: ۲). تعلق به مکان که بر پایه حس مکان به وجود می‌آید فراتر از آگاهی از استقرار در یک مکان است. این حس به پیوند فرد با مکان منجر شده و در آن انسان خود را جزئی از مکان می‌داند و بر اساس تجربه‌های خود از نشانه‌ها، معانی، عملکردها و شخصیت نقشی برای مکان در ذهن خود متصور می‌سازد و مکان برای او قابل احترام می‌شود (Steele, 1981: 67). حس تعلق به محیط‌های شهری اگرچه در حیطه بعد اجتماعی و روانی محسوب می‌گردد، لیکن تأثیرات بسیار عمیق و قابل‌تأملی بر محیط کالبدی و عینی شهرها دارد. تأثیرات عینی و کالبدی به همراه اهمیتی که از جنبه روانی و اجتماعی داراست، موجب شده است که این بعد روانی از شهر، جنبه‌ای شاخص و مهم در مطالعات شهری پیدا کند. در برخی از مطالعات نخستین به این موضوع اشاره گردیده که حس تعلق، گونه‌ای از حس در «خانه» بودن است. بر این اساس مطالعات بسیاری (Kasarda & Janowitz, 1975: 332, Barton & Rodgers, 1961; Fried & Glecher,) صورت گرفته که پرسش اساسی این مطالعات از مردم این است که آیا آن‌ها زمانی که در محله هستند احساس در خانه بودن می‌کنند؟

در ابتدایی‌ترین مفهوم می‌توان حس تعلق را عامل پیوند مردم و مکان دانست. در تعاریف دیگری که محققان ارائه کرده‌اند بیان داشته‌اند که حس تعلق پیوند مؤثر و مثبتی میان فرد و مکان است که حاوی بار عاطفی برای شخص می‌باشد (Oktay, 2009: 8). آلمن و لاو تعلق به مکان را پیوندی میان مردم و مکان می‌دانند که شامل عوامل مؤثر متفاوت، ارتباطات اجتماعی و مکان‌ها با مقیاس‌های مختلف است (Altman & Low, 1992: 5). این پیوند عاطفی می‌تواند میان یک فرد و محیط‌های معنادار شهری (همچون کوچه، خیابان، محله، شهر و مانند آن) باشد و یا با محیط‌های طبیعی برقرار گردد (Gifford & Scannell, 2010; Manzo, 2005: 73). در یک نگاه کلی باید حس تعلق را یکی از جنبه‌های «حس مکان» دانست. حس مکان آن چیزی است که توسط فرد از محیط شناسایی می‌گردد (بهزاد فر، ۱۳۸۶، ۶۶). حس مکان خود به سه جنبه «هویت مکان»، «وابستگی به مکان» و «تعلق به مکان» تقسیم می‌شود. هویت مکان مجموعه احساساتی است که به‌واسطه آن یک فرد نسبت به یک مکان معنا و هدفی می‌بخشد (Giuliani, 1993: 278). در خصوص وابستگی باید بیان کرد که این جنبه از حس مکان به میزان پاسخگویی محیط در برطرف کردن نیازهای فرد می‌پردازد (Jorgensen, 2001: 240).

روش پژوهش

تحقیق حاضر از نظر هدف کاربردی و از نظر روش در حیطه تحقیقات توصیفی - تحلیلی قرار دارد. جمع‌آوری داده‌ها به روش اسنادی - کتابخانه‌ای و روش میدانی انجام شده است. در این تحقیق به‌منظور دریافت تصویر ذهنی ساکنین و بررسی نحوه تأثیر نشانه در احساس تعلق ساکنین، شش محله از شهر زنجان مورد مطالعه واقع شده‌اند. این محلات شامل

سبزه‌میدان، سعدی، کوچه مشکی، انصاریه، کارمندان و گل شهر هستند. این شش محله قدمت‌های متفاوتی دارند و در بافت درونی (تاریخی)، میانی و جدید شهر زنجان واقع شده‌اند. بر اساس فرمول کوکران و بر این اساس که هر محله چند نفر ساکن دارد، در کل در این شش محله تعداد ۳۰۰ پرسشنامه تهیه شده که از این تعداد در هر محله به صورت مساوی ۵۰ عدد پرسشنامه توزیع گردید. در سنجش میزان حس تعلق در این محلات از پرسش‌هایی استفاده شده که در مطالعات پیشین برای سنجش این بعد به کار گرفته شده‌اند (Bonaiuto, 2003; Hidalgo, 2001; Oktay, 2009; Ujang, 2010; Ryan, 2005). برای بررسی روایی (صوری) پرسشنامه مذکور از نظرات اساتید دانشگاهی، کارشناسان و متخصصان مربوطه استفاده شده است و همچنین برای بررسی پایایی آن، از پیش‌آزمون استفاده به عمل آمده است. به این صورت که تعداد ۳۰ پرسشنامه در خارج از محدوده مطالعاتی توزیع و تکمیل شد و ضریب آلفای کرون باخ محاسبه شده برای بخش‌های مختلف پرسشنامه، بالاتر از ۰/۷ بود و نشان‌دهنده پایایی ابزار مورد استفاده بود. برای توزیع پرسشنامه در محدوده مورد مطالعه کاملاً تصادفی ساده استفاده شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده متناسب با سؤالات پژوهش از نرم‌افزار SPSS و آزمون‌های ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی استفاده شده است. شاخص‌های بررسی شده در پژوهش، شامل موارد مطرح شده در جدول ۱ می‌باشند.

جدول شماره ۱. معیارهای بازشناسی نشانه‌های شهری

ابعاد	معیارها	منابع
کاربری	خاص و متمایز از واحدهای مجاور خود و حتی مستقر در کل شهر	پورجعفر و منتظر الحجه (۱۳۸۹)
	بار کاربری‌های اطراف سازگار باشد	ترکاشوند و مجیدی (۱۳۹۲)
نشانه‌های شهری	عمومی باشد	
	به نحوی در بافت استقرار یابد که بیشترین میزان نفوذپذیری را داشته باشد	بتلی، ای بن و همکاران (۱۳۸۵)
	در قسمت‌هایی از بافت مکان‌یابی گردد که کریدور بصری مطلوبی به آن وجود داشته باشد	
تمایز فرمی - اندازه‌های ارتفاعی	طوری استقرار یابد که دسترسی به آن راحت و بی مشکل باشد	گروتز (۱۳۸۶)
	فرمی متمایز نسبت به اطرافش داشته باشد	ترکاشوند و مجیدی (۱۳۹۲)
حس تعلق	دارای اندازه‌های متفاوت نسبت به دانه‌های اطراف باشد	
	تأکید بر جزئیات معماری یک لبه، که آن را تبدیل به یک نشانه می‌کند	حق‌گویی (۱۳۹۰)
	برجسته کردن بخش‌هایی از بنا که تمایز فضایی یا بصری ویژه‌ای را ایجاد می‌کند	
	عناصر طبیعی و آسایش محیطی	
	کیفیت‌های فضایی	
	دسترسی و نفوذپذیری	
	کارکردها و فعالیت‌ها	
	میلان و تجهیزات	
	هویت	
	ادراکی - شناختی	خوانایی
	زیبایی و نماد	
اجتماعی - فرهنگی	تعاملات اجتماعی	
	زمان	

محدوده مورد مطالعه

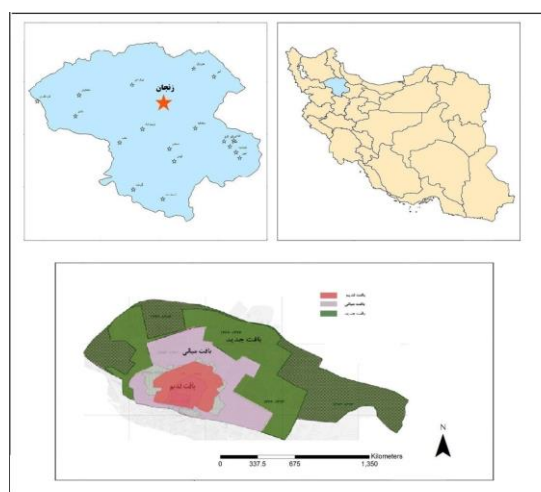
شهر زنجان مرکز استان زنجان و شهرستان زنجان در شمال غربی ایران واقع شده است. بر اساس آمار منتشر شده دارای ۵۲۱۳۰۲ نفر جمعیت در سال ۱۳۹۵ می‌باشد. بیستمین شهر کشور از لحاظ جمعیت محسوب می‌شود. شهر زنجان در دره زنجان چای از شاخه‌های قزل‌اوزن قرار گرفته و سر راه شوسه و راه‌آهن تهران به تبریز می‌باشد. زنجان از شمال به

شهرستان طارم و خلخال و میانه و از مشرق به سلطانیه و طارم و از جنوب به خدابنده و ایجرود و از غرب به شهرستان ماه‌نشان محدود است و از سطح دریا ۱۶۶۳ متر ارتفاع دارد. محلات از نام بانی مساجد و تکایا الهام گرفته یا با انتساب به صنف خاصی نام‌گذاری شده‌اند. محلات قدیمی دارای عناصر شهری منسجم‌تری بوده و به‌عنوان مراکز محله‌ای نقش اساسی را در زندگی عمومی ایفا می‌کند. این محلات از نظر فیزیکی دارای الگوی خاصی است، بدین ترتیب که به عناصری از قبیل مسجد، تکیه، حمام، مراکز خرید روزانه، مراکز خدماتی، آب‌انبار، فضای مشاعی جهت انجام مراسم مذهبی، سنتی و تجمع‌های عمومی و بالاخره محل بازی‌های کودکان مجهزند. به‌طوری‌که این مراکز تا امروز با حفظ عملکردهای نخستین در تکاپوی حیات در محلات نقش اساسی دارند. در این پژوهش شش محله به‌عنوان محدوده مورد مطالعاتی پژوهش انتخاب شدند. ملاک انتخاب این شش محله انتخاب از محلات بافت درونی، بافت میانی و بافت جدید شهر بوده است که هرکدام دو نمونه انتخاب گردید. موقعیت این محلات در شهر زنجان نسبت به سه بافت تاریخی، درونی و میانی نیز در نقشه ۱ نمایش داده شده است. در جدول ۲ قدمت، محل قرارگیری، نام محلات آورده شده است.

جدول شماره ۲. محلات مورد مطالعه، قدمت و محل قرارگیری آنها

نام محله	قدمت	محل قرارگیری
سبزه‌میدان	تاریخی	بافت درونی
سعدی	تاریخی	بافت درونی
کوچه مشکی	دهه ۶۰	بافت میانی
انصاریه	دهه ۶۰	بافت میانی
کارمندان	دهه ۹۰	بافت جدید
گل شهر	دهه ۹۰	بافت جدید

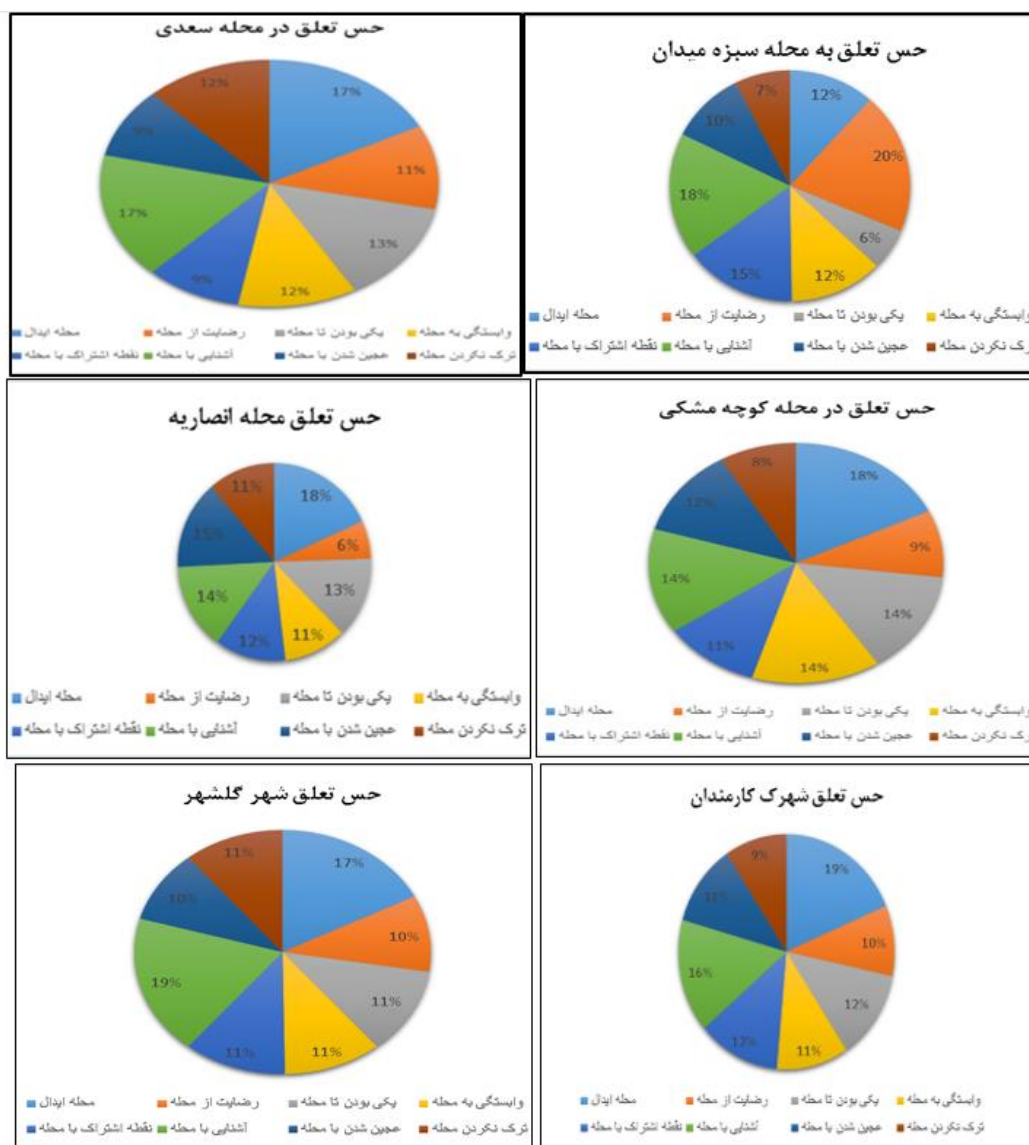

شکل شماره ۲. موقعیت جغرافیایی محدوده مورد مطالعه

بحث و یافته‌ها

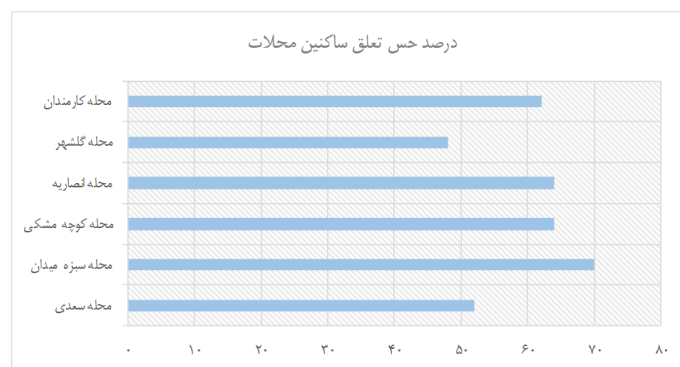
یافته‌های حاصل از پرسشنامه‌های تکمیل شده در میان ساکنان محلات نشان می‌دهد از نظر وضعیت جنسی پاسخگویان ۶۷ درصد مرد و ۳۳ درصد زن بوده‌اند. میانگین سنی، ۴۴ سال بوده است و در این میان سن جوان‌ترین و مسن‌ترین پاسخگو، به ترتیب ۱۹ و ۶۷ سال می‌باشد. در خصوص مدت اقامت ساکنان نتایج نشان می‌دهد میانگین این متغیر ۲۶ سال است. در خصوص وضعیت تحصیلی آنها یافته‌ها نشان داد ۸ درصد پاسخگویان بی‌سواد، ۱۸ درصد دارای تحصیلات زیر دیپلم، ۲۴ درصد در حد کاردانی، ۳۲ درصد در سطح کارشناسی و ۱۸ درصد دارای کارشناسی ارشد بالاتر بوده‌اند. از دیگر سؤالات مربوط به آماره توصیفی بررسی سنجش میزان حس تعلق ساکنین در هر یک از محلات

شش‌گانه شهر زنجان با استفاده از پرسش‌های هدفمند بوده است که در این راستا هشت سؤال مورد سؤال قرار گرفته است که نتایج آن در نمودارهای زیر نشان داده شده است. تصویر ۵ نمایش‌دهنده این موضوع است.

شکل شماره ۲. نمودار درصد پاسخ ساکنین به سؤالات سنجش حس تعلق در محلات شش‌گانه

با توجه به نتایج به‌دست‌آمده در نمودارهای فوق می‌توان حس تعلق محلات شش‌گانه را به شرح نمودار زیر استخراج کرد: حس تعلق ساکنین در محله سبزه‌میدان ۷۰ درصد، محله سعیدی ۵۲ درصد، محله کوچه مشکی ۶۴ درصد، محله انصاریه ۶۴ درصد، محله گل شهر ۴۸ درصد و محله کارمندان ۶۲ درصد است.

شکل شماره ۳. نمودار درصد حس تعلق ساکنین در محلات شش‌گانه

بر این اساس می‌توان به‌صورت میانگین، درصد حس تعلق ساکنین را در سه بافت تاریخی، میانی و جدید به دست آورد. این موضوع در تصویر ۴ نشان داده شده است. در بافت تاریخی یا قدیم میانگین احساس تعلق ۶۱ درصد، در بافت میانی ۶۴ درصد و در بافت جدید ۵۵ درصد بوده است.

شکل شماره ۴. نمودار درصد حس تعلق ساکنین در سه بافت تاریخی، میانی و جدید

در پژوهش حاضر متغیر مستقل نشانه‌های فضاهای شهری و متغیر وابسته حس تعلق به مکان می‌باشد. در این راستا متغیر مستقل با ۴ شاخص و ۱۰ گویه و متغیر وابسته با ۳ شاخص و ۱۰ گویه موردسنجش قرار گرفت. به‌منظور بررسی اثر نشانه‌های فضاهای شهری بر حس تعلق مکانی با توجه به مقیاس فاصله‌ای دو متغیر از رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. با توجه به‌ضرورت خطی بودن رابطه بین دو متغیر در ابتدا از همبستگی پیرسون استفاده شده است. که نتایج آن در جدول زیر قابل مشاهده است که نشان از رابطه خطی معنی‌دار و با شدت بالا را دارد.

جدول شماره ۳. مقدار ضریب همبستگی دو متغیر

میزان اثرگذاری متغیر وابسته	مقدار همبستگی
متغیر مستقل	۰/۶۲۳

در ادامه به‌منظور بررسی اثر متغیر مستقل بر وابسته از رگرسیون خطی ساده استفاده شده است. در رگرسیون، متغیر مستقل و متغیر وابسته با روش compute مجموع گویه‌های هر شاخص و درنهایت متغیر به دست آمد. همان‌گونه که در جدول زیر مشخص است مقدار ضریب تعیین شده برابر با ۰/۵۱۱ است که حاکی از توانایی متغیر مستقل در تبیین واریانس متغیر وابسته می‌باشد. یعنی متغیر مستقل ۵۱ درصد از تغییرات وابسته را تبیین می‌کند و مابقی این تغییرات که به مجذور کمیت خطا معروف است، تحت تأثیر متغیرهای خارج از مدل می‌باشند. همچنین مقدار دوربین واتسون برابر با

۱/۴۵ است که حاکی از مستقل بودن باقی مانده‌ها از هم است. در جدول زیر میزان اثرگذاری ابعاد متغیر وابسته بر متغیر مستقل به تفکیک نشان داده شده است.

جدول شماره ۴. مقدار ضریب تعیین تعدیل شده و دوربین واتسون

ضریب تعیین	ضریب تعیین تعدیل شده	خطای استاندارد برآورد	دوربین واتسون	میزان اثرگذاری متغیر وابسته
۰/۲۰۶	۰/۲۰۴	۳/۷۶	-	کاربری
۰/۴۹۲	۰/۴۹۱	۲/۲۸	-	محل استقرار در بافت
۰/۳۳۱	۰/۳۳۲	۲/۴۴	-	تمایز فرمی - اندازه‌های ارتفاعی
۰/۳۳۳	۰/۲۳۱	۲/۲۳	-	مشاهده پذیری
۰/۷۱۱	۰/۵۱۱	۷/۱۶۵	۱/۲۱۰	مجموع

در ادامه در جدول ۵ مقدار رگرسیون و دره آزادی و میانگین مربعات آورده شده است.

جدول شماره ۵. مجموع مربعات، درجه آزادی، میانگین مربعات و سطح معناداری رگرسیون

مدل	مجموع مربعات	درجه آزادی	میانگین مربعات	F	سطح معناداری
رگرسیون	۲۷/۲۶	۱	۲۶/۲۶	۴۸۰/۵۳۲	
باقی مانده	۲۲/۸۱	۳۷۲	۰/۵۴		۰/۰۰۱
مجموع	۴۶/۰۳	۳۷۳			

همان گونه که در جدول ۵ مشخص است مقدار رگرسیون برای این مدل برابر است با ۲۶/۲۶ و مقدار باقی مانده برابر است با ۲۲/۸۱ و چون مقدار مجذورات باقی مانده کوچک تر از مجموع مجذورات رگرسیون است، نشان دهنده قدرت تبیین (در حد متوسط) مدل در توضیح تغییرات متغیر وابسته است. در این مدل مقدار F برابر است با ۴۸۰/۵۳۲ و میزان معناداری آن هم برابر با ۰/۰۰۱ است که کوچک تر از ۰/۰۰۵ و معنادار است.

در ادامه نتایج مربوط به ضرایب تأثیر رگرسیونی متغیر مستقل (به تفکیک) بر متغیر وابسته را نشان می دهد. با توجه به اطلاعات این جدول مقدار بتا در این مدل در مجموع متغیرهای مستقل ۰/۶۲۳ است. بزرگ بودن مقدار بتا نشان دهنده اهمیت نسبی و نقش آن در پیشگویی متغیر وابسته می باشد.

جدول شماره ۶. ضریب رگرسیون استاندارد شده و نشده، آماره تی و سطح معناداری رگرسیون

میزان اثرگذاری متغیر مستقل	مدل	ضریب غیر استاندارد		ضریب استاندارد شده	t	سطح معناداری
		B	Std.Error			
کالبدی - فضایی	مقدار ثابت	۳۹/۲۲۰	۱/۳۶۰	۰/۴۴۰	۲۱/۵۴۹	۰/۰۰۰
	حس تعلق به مکان	۱/۰۳۲	۰/۱۰۹		۹/۵۰۰	۰/۰۰۱
ادراکی - شناختی	مقدار ثابت	۲۲/۴۳۲	۱/۴۶۹	۰/۵۷۱	۱۴/۹۸۲	۰/۰۰۰
	حس تعلق به مکان	۱/۴۵۳	۰/۱۰۵		۱۳/۷۱۵	۰/۰۰۲
اجتماعی - فرهنگی	مقدار ثابت	۱/۹۰۵	۱/۰۶۹	۰/۸۰۲	۱۳/۲۳۲	۰/۰۰۰
	حس تعلق به مکان	۱۳/۸۲۳	۰/۰۷۱		۲۶/۵۳۲	۰/۰۰۰
مجموع	مقدار ثابت	۱۲/۷۸۹	۱/۳۲۷	۰/۶۲۳	۹/۵۶۲	۰/۰۰۱
	حس تعلق به مکان	۰/۵۵۱	۰/۰۲۵		۲۲/۱۳۸	۰/۰۰۰

آنچه از یافته‌های پژوهش می توان دریافت این است که متغیر مستقل قادر است تغییرات متغیر وابسته را توضیح دهد، و مدل رگرسیون از لحاظ آماری معنی دار است و سؤال تحقیق که تأثیر نشانه‌های فضاهای شهری بر حس تعلق می باشد

مثبت ارزیابی می‌شود و می‌توان گفت با ارتقاء یک واحد از هر متغیر مستقل به میزان ضریب نوشته‌شده متغیر وابسته ارتقاء پیدا خواهد کرد. یا به عبارتی با ارتقای یک واحد نشانه فضای شهری، (۰/۶۲۳) واحد انحراف معیار حس تعلق ارتقاء پیدا خواهد کرد، در نتیجه ارتباط مثبت دارند. لذا بر این اساس نیز متوجه تأثیر نشانه‌های فضاهای شهری با شاخص‌های کالبدی-فضایی، ادراکی شناختی و اجتماعی - فرهنگی خواهیم شد.

در راستای پاسخ به سؤالات پژوهش می‌توان گفت که وضعیت حس تعلق به مکان در میان ساکنان محلات (منتخب) شهر زنجان با توجه به نتایج حاصل از یافته‌ها حس تعلق در محلات سبزه‌میدان و کوچه مشکی و محله انصاریه و محله کارمندان نسبت به محلات سعدی و گل شهر مطلوب‌تر ارزیابی شده است که این امر نشان از حس تعلق در بافت‌های میانی را می‌رساند. همچنین در راستای پاسخ به سؤال میزان نقش نشانه‌های شهری بر حس تعلق به مکان در بین ساکنان با توجه به آزمون‌های به‌عمل‌آمده می‌توان نقش نشانه‌ها را بر ارتقا حس تعلق به مکان مثبت ارزیابی نمود چرا که نشانه‌های شهری به میزان ۶۲ درصد از حس تعلق به مکان را در بین ساکنان تأمین می‌کنند.

نتیجه‌گیری

نشانه‌های فضاهای شهری با دارا بودن خصوصیتی چون یادآوری خاطره، هویت مداری و ارتقاء حس تعلق به مکان نقش بارزی در فضاهای شهری ایفا می‌کنند. از این رو نشانه‌ها به‌عنوان ابزاری بااهمیت جهت تداوم و ارتقاء حس تعلق محسوب می‌شوند. حس تعلق به‌عنوان آنچه در گذشته به‌عنوان حس در خانه بودن تفسیر می‌شد و در حال حاضر به‌عنوان پیوندی عاطفی میان فرد و مکان تلقی می‌شود، تحت تأثیر عوامل متعددی قرار دارد. این عوامل شامل عوامل کالبدی، اجتماعی، ادراکی، فرهنگی است. از میان این عوامل عامل ادراک و نقش انگیزی شکل یافته از نشانه‌ها بر حس تعلق افراد مؤثر است که در این مطالعه به آن پرداخته شده است. مطالعه‌ای که به‌صورت میدانی و با تکمیل پرسش‌نامه توسط ساکنین شش محله از شهر زنجان انجام شد. هدف از این مقاله بررسی نقش نشانه‌های فضاهای شهری در ارتقاء حس تعلق به مکان بوده است. که داده‌های به‌دست‌آمده با روش‌های ضریب همبستگی پیرسون و رگرسیون خطی ساده انجام شده است. نتایج نشان داد که حس تعلق افراد با تعداد نشانه بیشتر در نقشه ذهنی نسبت به افراد دیگر، از میزان بالاتری برخوردار است. میزان حس تعلق از تحلیل‌های صورت گرفته و رابطه معناداری که در آزمون پیرسون با استفاده از نرم‌افزار SPSS انجام شد، برای هر کدام از محلات مشخص و پس از تطبیق با تصاویر ذهنی اخذ شده تحلیل گردید.

در نهایت باید بیان کرد بر اساس یافته‌های تحقیق افراد با حس تعلق بالا دارای نشانه‌های زیادی در نقشه‌های ذهنی خود از محله هستند. این افراد به نشانه‌هایی اشاره می‌کنند که از جنس کالبدی و فعالیتی هستند و تعلق آن‌ها به دو صورت کالبدی و فعالیتی است. عمده این افراد در محلات با قدمت تاریخی و میانی قرار دارند که نشانه‌ها در آن‌ها تعداد بیشتری دارد. در سطح دوم تعلق که افراد با تعلق متوسط قرار دارند، در محلات میانی و تاریخی قرار دارند. این افراد نیز در نقشه‌های شناختی خود به نشانه‌هایی بیشتری اشاره را داشته‌اند که از جنس کالبدی و فعالیتی بودند. همچنین تعلق آن‌ها از جنس کالبدی و فعالیتی بوده است. در سطح آخر افرادی که با حس تعلق پایین قرار داشتند عمدتاً در محلات جدید ساکن بوده‌اند که این افراد به نشانه‌های کمتری در نقشه‌های ذهنی خود اشاره داشته‌اند و این نشانه‌ها بیشتر صرفاً از جنس کالبدی و یا صرفاً فعالیتی بوده‌اند.

یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بین نشانه‌های فضاهای شهری و حس تعلق به مکان رابطه مستقیم با ۰/۶۲۳ درصد و با شدتی قوی و معنی‌دار برقرار است. بدین معنی که با افزایش تعداد نشانه‌های فضاهای شهری در محلات مورد بررسی حس تعلق به مکان نیز در بین ساکنین نیز بیشتر می‌شود. و با گسترش این امر شرایط و بستر مناسب‌تری جهت ارتقاء حس تعلق به مکان در محلات فراهم می‌شود. به‌طور کلی می‌توان به تأثیر متغیر مستقل بر متغیر وابسته تأیید و رابطه

معناداری بین آنها اشاره کرد.

در مطالعات بسیاری پیش‌ازاین به موضوع تأثیر قدمت سکونت بر حس تعلق ساکنین پرداخته شده است (احمدی و همکاران، ۱۳۹۳، حسینی و باقریان، ۱۳۹۳؛ Altman & Low, 1993; Giuliani & Feldman, 1992). در بیشتر این مطالعات میان حس تعلق و طول مدت سکونت افراد رابطه مستقیم و معناداری دیده شده است. در تعدادی محدود از مطالعات پیشین عامل قدمت محیط به‌عنوان یک فاکتور مؤثر در احساس تعلق ساکنین در نظر گرفته شده است. لیکن رابطه ادراک و تعداد نشانه‌های موجود در نقشه ذهنی تصویر شده در بهره‌برداران از محیط موضوعی است که پیش‌ازاین مورد مطالعه قرار نگرفته است. در ادامه در راستای تحقق اهداف پژوهش و متناسب با نتایج و یافته‌های به‌دست‌آمده از اطلاعات پیشنهادهایی ارائه می‌شود.

- ❖ افزایش حس تعلق مکان از طریق انتقال صحیح باورها و تعهدات در عرصه‌های عمومی با استفاده از نشانه‌ها و عناصر شهری
- ❖ وارد نمودن و درگیر کردن شهروندان در صحنه‌های و فعالیت‌های اجتماعی
- ❖ ایجاد خاطره‌های جمعی در فضاهای شهری از طریق برگزاری‌ها و جشنواره‌ها در محلات با کمک سرای محلات
- ❖ توه به عناصر کالبدی و محیطی از قبیل جداره‌ها، جزئیات و تزئینات و مبلمان‌ها و ...
- ❖ اجتناب از ایجاد فضاهای تک عملکردی و صرفاً تجاری

تقدیر و تشکر

بنا به اظهار نویسنده مسئول، این مقاله که مستخرج از رساله دکتری است، حامی مالی نداشته است.

منابع

- ۱) احمدیه، مژگان (۱۳۸۵) شهر فضای سبز، زیبایی، فصلنامه جستارهای شهرسازی، دوره ۵، شماره ۱۷ و ۱۸، صص. ۹۳-۸۶.
- ۲) بنتلی، ای یین (۱۳۸۵) محیط‌های پاسخده، ترجمه مصطفی بهزادفر، چاپ دوم، تهران: مرکز انتشارات دانشگاه علم و صنعت.
- ۳) تراکشوند، عباس و مجیدی، سحر (۱۳۹۲) بازشناسی برخی نشانه‌ها در فضاهای شهری، انجمن علمی معماری و شهرسازی ایران، دوره ۴، شماره ۲، صص. ۱۵-۵.
- ۴) جوان فروزنده، علی و مطلبی، قاسم (۱۳۹۰) مفهوم حس تعلق به مکان و عوامل تشکیل‌دهنده آن، هویت شهر، دوره ۵، شماره ۸، صص. ۳۸-۲۷.
- ۵) حبیبی، داوود؛ حبیبی، دیانا؛ کسالایی، افسانه؛ گرجی پور، فاطمه؛ توکلی، مهرداد (۱۳۹۷) تبیین حس تعلق به مکان و هویت در فضاهای شهری با تأکید بر بازارهای سنتی، معماری شناسی، دوره ۱، شماره ۳، صص. ۸-۱.
- ۶) حسنی میانرودی، نسیم؛ ماجدی، حمید؛ سعیده زرآبادی، زهرا سادات؛ زیاری، یوسفعلی (۱۳۹۸) بررسی تطبیقی میزان خاطره‌انگیزی فضاهای شهری با استفاده از الگوهای نشانه‌شناختی، مورد مطالعاتی: میدان‌های آزادی و حسن‌آباد، معماری و شهرسازی آرمان‌شهر، دوره ۱۲، شماره ۲۹، صص. ۲۵۵-۲۴۱.
- ۷) حق‌گویی، منیره (۱۳۹۰) ارزیابی تصویر ذهنی شهروندان از محورهای فعال شهری در شب و روز (مطالعه موردی: خیابان انقلاب مابین میدان انقلاب و چهارراه ولیعصر)، پایان‌نامه کارشناسی ارشد، معماری، دانشکده هنر و معماری، دانشگاه تربیت مدرس.
- ۸) دانش‌پایه، نثار و حبیب، فرح (۱۳۹۶) معیارهای اصلی شکل‌گیری حس مکان در پهنه‌های توسعه جدید شهری مطالعه موردی: منطقه ۲۲ و ۴ شهرداری تهران، فصلنامه مطالعات شهری، دوره ۷، شماره ۲۵، صص. ۳۰-۱۷.
- ۹) دانشپور، عبدالهادی و شیرینی، الهام (۱۳۹۴) عناصر کالبدی کارکردی شکل‌دهنده به هویت بافت‌های تاریخی شهر ایرانی اسلامی، فصلنامه نقش جهان، دوره ۵، شماره ۱، صص. ۲۵-۱۷.

- ۱۰) دانشپور، عبدالهادی و صفار سبزواری، فاطمه (۱۳۹۷) تحلیلی بر عوامل کالبدی مؤثر بر حس تعلق به مکان در مرکز قدیمی شهر سبزواری، پژوهش و برنامه‌ریزی شهری، دوره ۹، شماره ۳۳، صص. ۱۳۶-۱۲۵.
- ۱۱) دویران، اسماعیل و احمدی، حسین (۱۳۹۹) تولید فضاهای پیاده راهی و پایداری هویت و حس مکانی شهروندان مطالعه موردی: پیاده راه خیابان امام شهر زنجان، فصلنامه شهر پایدار، دوره ۳، شماره ۴، صص. ۴۲-۲۹.
- ۱۲) رضویان، محمدتقی؛ شمس پویا، محمدکاظم؛ ملاتبارلهی، عبدالله (۱۳۹۳) کیفیت محیط کالبدی و حس مکان (مورد شناسی دانشجویان دانشگاه شاهید بهشتی تهران)، نشریه جغرافیا و آمایش شهری منطقه‌ای، دوره ۴، شماره ۱۰، صص. ۹۶-۸۷.
- ۱۳) سجاده زاده، حسن و وحدت، سجاد (۱۳۹۵) نقش منظر فضاهای شهری در میزان حس تعلق به مکان از دیدگاه شهروندان (نمونه موردی: میدان‌های شهری همدان)، نگرش‌های نو در جغرافیای انسانی، سال ۸، شماره ۲، صص. ۴۵-۸۸.
- ۱۴) ضیابخش، ندا (۱۳۹۹) بررسی مقایسه‌ای حس تعلق به مکان در محلات گلشن و قنات کوثر منطقه ۴ شهرداری تهران، فصلنامه شهر پایدار، دوره ۳، شماره ۴، صص. ۱۴-۱.
- ۱۵) عامری سیاهویی، حمیدرضا؛ احمدی سرخونی، فاطمه؛ سایبانی، بنفشه (۱۳۹۶) بررسی عملکرد نشانه‌های شهری بر درک مردم از محیط شهری مطالعه موردی: شهر بندرعباس، کنفرانس پژوهش‌های معماری و شهرسازی اسلامی و تاریخی ایران، دوره ۱، شیراز.
- ۱۶) عنانپاد، محمود؛ غلامعلی‌زاده، حمزه؛ اسدی ملک جهان، فرزانه (۱۳۹۸) سنجش حس تعلق به مکان و حفظ هویت واحدهای مسکونی در محله شهری، مطالعه موردی: محله قدیمی ساغریسازان رشت، پژوهش‌های بوم‌شناسی شهری، سال ۱۰، شماره ۱۹، صص. ۸۸-۷۳.
- ۱۷) ماجدی، حمید و زرآبادی، زهرا سادات سعیده (۱۳۸۹) شهر نشان‌دار به‌مثابه شهر زمینه‌گرا، فصلنامه تحقیقات فرهنگی، دوره ۳، شماره ۳، صص. ۲۲-۱.
- ۱۸) محمدمردادی، آرش؛ یزدانفر، سید عباس؛ فیضی، محسن؛ نوروزیان ملکی، سعید (۱۳۹۸) سنجش حس مکان و شناسایی مؤلفه‌های مؤثر بر آن در بافت تاریخی تهران (مورد پژوهی: محله تاریخی امامزاده یحیی)، مطالعات معماری ایران، سال ۸، شماره ۱۵، صص: ۱۹۲-۱۷۳.
- ۱۹) مدنی پور، علی (۱۳۷۹) طراحی فضای شهری (مترجم: فرهاد مرتضایی)، تهران، شرکت پردازش و برنامه‌ریزی شهری.
- ۲۰) مشکینی، ابوالفضل؛ قاسمی، اکرم؛ حمزه‌نژاد، مهدی (۱۳۹۳) ارزیابی حس تعلق به مکان ساکنان شهرهای جدید (مطالعه موردی: شهر جدید هشتگرد)، فضای جغرافیایی، دوره ۱۴، شماره ۴۸، صص. ۵۶-۴۱.
- ۲۱) منتظرالحجه، مهدی و پورجعفر، محمدرضا (۱۳۸۹) نشانه‌های شهری: تعریف، گونه شناسی، مکان‌یابی، برنامه‌ریزی و طراحی، چاپ اول، تهران: انتشارات طحان.
- ۲۲) موسوی، سیده ساغر و شکور، علی (۱۳۹۷) بررسی و نقش نشانه‌های شهری با تأکید بر شناسایی هویت فضا (مطالعه موردی: بلوار شهید چمران شیراز)، برنامه‌ریزی شهری، دوره ۹، شماره ۳۵، صص. ۱۰۰-۱.
- ۲۳) نصر، طاهره (۱۳۹۶) جایگاه نشانه‌های شهری در واکاوی مؤلفه‌های هویت و فرهنگ در سیمای شهر ایرانی، هویت شهر، سال ۱۱، شماره ۱، صص. ۲۸-۱۷.
- ۲۴) ولد بیگی، سیوان (۱۳۹۶) تحلیلی بر اصول و قواعد شهرسازی ایرانی - اسلامی با رویکرد زیبایی‌شناسی شهری، سومین کنفرانس سالانه پژوهش‌های معماری، شهرسازی و مدیریت شهری، شیراز.
- ۲۵) یزدانی، محمدحسن؛ علی پور، ابراهیم؛ محمودی، ایوب (۱۳۹۸) بررسی و تحلیل هویت محلات شهری با تأکید بر حس تعلق به مکان (مورد مطالعه: محلات سبزه‌گانه حاشیه شهر اردبیل)، جامعه‌شناسی نهادهای اجتماعی، دوره ۶، شماره ۱۴، صص. ۳۹-۹.
- 26) Abdolhadi Daneshpour & saffar sabzevar, fateme. (2018) An analysis of the physical factors influencing the place attachment in the old center of Sabzevar, Urban Planning, Vol. 9, No.33, pp.125-136. [in Persian].
- 27) Ahmadieh, Mojgan. (2006) City of Green Space, Beauty, Journal of Urban Studies, Vol.5, No. 17 - 18, pp. 93-86. [in Persian].
- 28) Alkan Bala, Havva. (2016) Landmarks in Urban Space as Signs, Journal of Current Urban Studies, Vol.4, No.4, pp.409-429.

- 29) Altman, I. & Low, S. M. (1992) Place attachment, In Place attachment Springer US, (pp. 1-12).
- 30) Ameri Siahoui, Hamidreza. & Ahmadi Sarkhoni, Fatemeh. & Saibani, Banafsheh. (2017) A Study of the Function of Urban Signs on People's Perception of the Urban Environment Case Study: Bandar Abbas, Conference on Islamic and Historical Architecture and Urban Research in Iran, Shiraz. [in Persian].
- 31) Ananahad, Mahmoud. & Golamalizade, Hamze. & Asadi MalekJahan, Farzaneh. (2019) Measure the sense of belonging to the place and protect the identity of residential units in the urban area. Case study: Old Quarter of Saghrysazan Rasht, Biannual journal of Urban Ecology Researches, Vol.10, No.19, pp.73-88. [in Persian].
- 32) Bentley Ein. (2006) Responsive Environments, translated by Mostafa Behzadfar, Second Edition, Tehran: University of Science and Technology Publishing Center. [in Persian].
- 33) Bonaiuto, M. & Fornara, F. & Bonnes, M. (2003) Indexes of perceived residential environment quality and neighbourhood attachment in urban environments: a confirmation study on the city of Rome, Landscape and urban planning, Vol.65, No.1, pp.41-52.
- 34) Comstock, N. & Dickinson, L. & Marshall, J. & Soobader, M.J. & Turbin, M. & Buchenau, M. & Litt, J. (2010) Neighborhood Attachment and its Correlates: Exploring Neighborhood Conditions, Collective Efficacy and Gardening, Journal of Environmental Psychology, Vol.30, No.4, pp.435-442.
- 35) Daneshpayeh, Nasar. & Habib, Farah. (2017) The main factors affecting the formation of a sense of place in the new urban development zones (Case Study: Region No.22 & Region No.4 of Tehran Municipality), Motaleate Shahri, Vol.7, No.25, pp.17-30. [in Persian].
- 36) Daneshpour, Abdolhadi. & Shiri, Elham. (2015) Functional Physical Elements Shaping the Identity of Historical Textures of the Islamic Iranian City, Naqsh-e Jahan Quarterly, Vol.5, No.1, pp.25-17. [in Persian].
- 37) Daviran, Esmaeil. & Ahmadi. Hossein. (2021) Production of Sidewalks and Stability of Identity and Sense of Place of Citizens Case study: Imam Khomeini Street Sidewalk in Zanjan, Journal sustainable City, Vol.3, No.4, pp. 29-42. [in Persian].
- 38) Fried, M. & Gleicher, P. (1961) Some sources of residential satisfaction in an urban slum, Journal of the American Institute of planners, Vol.27, No.4, pp.305-315.
- 39) Giuliani, M. V. & Feldman, R. (1993) Place attachment in a developmental and cultural context, Journal of Environmental Psychology, Vol.13, No.3, pp.267-274.
- 40) Habibi, Davood. & Habibi, Diana. & Kaslaee, Afsaneh. & Gorjipour, Fatemeh. & Tavakoli, Mehrdad. (2018) Explaining the sense of belonging to place and identity in urban spaces with emphasis on traditional markets, Journal of architecture, Vol.1, No.3, pp.1-8. [in Persian].
- 41) Haghgooi, Monira. (2011) Evaluation of citizens' mental image of active urban axes day and night (Case study: Enghelab Street between Enghelab Square and Valiasr intersection), Master Thesis, Architecture, Faculty of Art and Architecture, Tarbiat Modares University. [in Persian].
- 42) Hasani Mianroodi, Nasim. & Majedi, Hamid. & Saideh Zarabadi, Zahra Sadat. & Ziari, Yousefali. (2019) A Comparative Study of the Memorability Level of Urban Spaces Using Semiotic Patterns; Case Studies: Azadi and Hasanabad Squares, ARMANSHAHR Architecture & Urban Development, Vol. 12, No. 29, pp. 241-255. [in Persian].
- 43) Hidalgo, M. C. & Hernandez, B. (2001) Place attachment: Conceptual and empirical questions, Journal of environmental psychology, Vol.21, No.3, pp.273-281.
- 44) Javan Forouzandeh, Ali. & Motalebi, Qasem. (2011) The Concept of Place Attachment and its Elements, Honiat shahr, Vol.5, No.8, pp. 38-27. [in Persian].
- 45) Jorgensen, B. S. & Stedman, R. C. (2001) Sense of place as an attitude: Lakeshore owners attitudes toward their properties, Journal of Environmental Psychology, Vol.21, pp.233-248

- 46) Kasarda, J. D. & Janowitz, M. (1974) Community attachment in mass society, American sociological review, Vol.39, pp.328-339.
- 47) Madanipour, Ali. (2000) Urban space design (Translator: Farhad Mortezaei), Tehran: Urban Processing and Planning Company. [in Persian].
- 48) Majedi, Hamid. & Zarabadi, Zahra Sadat Saeedeh. (2010) Marked city as a context-oriented city, Cultural Research Quarterly, Vol.3, No.3, pp. 22-1. [in Persian].
- 49) Manzo, L. C. (2005) For better or worse: Exploring multiple dimensions of place meaning, Journal of Environmental Psychology, Vol.25, pp. 67-86.
- 50) Meshkini, Abolfazl. & Qasemi, Akram. & Hamzehnejad, Mehdi. (2015) The Evaluation of the Residents Sense of Attachment to Place in the New Towns (Case Study: Hashtgerd New Town), Geographic Space, Vol.14, No.48, pp.41-56. [in Persian].
- 51) MohammadMoradi, Arash. & Yazdanfar, Seyed-Abbas. & Faizi, Mohsen. & NorouzianMaleki, Saed (2019) Measuring sense of place and identifying the effective components in the historical fabric of Tehran (Case study: The historical neighborhood of Imamzadeh Yahya), Journal o Iranian Architecture Studies, Vol. 8, No. 15, pp. 173-192. [in Persian].
- 52) Montazer Al-Hijja, Mehdi. & Pourjafar, Mohammad Reza. (2010) Urban landmarks: definition, typology, location, planning and design, first edition, Tehran: Tahan Publications. [in Persian].
- 53) Moosavi, seyedeh saghar. & shakoor, ali. (2018) Investigating the role of urban signs with the emphasis on identifying space (Case study: Shahid Chamran Boulevard, Shiraz), Urban Planning, Vol. 9, No. 35, pp. 1-10. [in Persian].
- 54) Nasr, Tahereh. (2017) The Significance of “Landmarks” in Analysis of the Components of “Identity” and “Culture” in the Image of Iranian City (Case Study: Image of Shiraz City), Hoviatshahr, Vol.11, No.1, pp. 17-28. [in Persian].
- 55) Oktay, D. & Rüstemli, A. & Marans, R, W. (2009) Neighborhood satisfaction, sense of community, and attachment: Initial findings from Famagusta quality of urban life study, Journal of ITU A/Z, Vol.6, No.1, pp.6-20.
- 56) Razaviyan, mohammadtaghi. & Shams, Pouya. MohammadKazem. & MolatabarLahi, Abdollah. (2014) The Quality of Physical Environment and Sense of Place Case Study: ShahidBeheshti University Students, Geography and Territorial Spatial Arrangement, Vol. 4, No.10, pp.87-96. [in Persian].
- 57) Ryan, R, L. (2005) Exploring the effects of environmental experience on attachment to urban natural areas, Environment and behavior, Vol.37, No.1, pp.3-42.
- 58) Sajjadehzadeh, Hassan. & Vahdat, Sajjad. (2016) The role of landscape of urban spaces in the sense of belonging to the place from the perspective of citizens (case study: urban squares of Hamadan), New Attitudes in Human Geography, Vol.8, No.2, pp.88-45. [in Persian].
- 59) Scannell, L. & Gifford, R. (2017) The experienced psychological benefits of place attachment, Journal of Environmental Psychology, No.51, pp.256-269.
- 60) Steele, Fritz. (1981) The Sense of Place, CBI Publishing Company, Boston.
- 61) Torkashvand, Abbas. & Moheidi, Sahar. (2014) Recognition of some signs in urban spaces, journal of Iranian Architecture & Urbanism, Vol. 4, No.2, pp.5-15. [in Persian].
- 62) Trentelman, C. (2009) Place Attachment and Community Attachment: A Primer Grounded in the Lived Experience of a Community, Journal of Sociologist Society and Natural Resources, Vol.22, pp.191-210.
- 63) Ujang, N. (2017) Place Attachment and Continuity of Urban Place Identity, Asian Journal of Environment-Behaviour Studies, Vol.2, No.2, pp. 117-132.
- 64) Valad Beigi, Sivan. (2017) An Analysis of the Principles and Rules of Iranian-Islamic Urban Planning with an Approach to Urban Aesthetics, Third Annual Conference on Architectural, Urban Planning and Urban Management Research, Shiraz. [in Persian].

- 65) Vaske, J. & Kobrin, K. (2001) Place attachment and environmentally responsible behavior, Journal of Environmental Education, Vol.32, No.4, pp.16-21.
- 66) Windsong, E. (2010) There is no Place Like Home: Complexities in Exploring Home and Place Attachment, Journal of The Social Science, Vol.47, pp.205-214.
- 67) Yazdani, mohammad hasan. & Alipour, Ebrahim. & mahmoudi, ayyoub. (2020) Analysis of Urban Neighborhoods' Identity with Emphasis on Sense of Belonging to the Place (Case Study: Thirteen Neighborhoods of the City of Ardebil), Journal of Sociology of Social institutons, Vol. 6, No. 14, pp. 9-39. [in Persian].
- 68) Yun Jieheerah. (2019) Role of urban landmarks in branding Seoul as a global city, Journal of Frontiers of Architectural Research, Vol. 8, No.1, pp.44-54.
- 69) Ziabakhsh, Neda. (2021) Comparative study Sense of place In Golshan neighborhoods and Ghanat Kowsar District 4 of Tehran Municipality, Journal sustainable City, Vol. 3, No. 4, pp. 1-14. [in Persian].